

محلله پاچنار

این محلله کوچک در گذشته دارای زمین‌های غیر مسکونی و کشاورزی بوده و در آن میوه و سبزی می‌کاشتند، وجه تسمیه این محلله هم به علت وجود چنارهای کهن سال در این محلله است. این محلله کوچک در شمال شهر مشهد و در مجاورت محلله‌های بالاخیابان، تپل محلله و خیابان عشرت‌آباد قرار داشته است. از کوچه‌های قدیمی این محلله می‌توان به کوچه‌های بیمارستان آمریکایی، حوض نو و کوچه پاچنار اشاره کرد. از نکات قابل توجه این محلله قرار گرفتن بیمارستان آمریکایی در این محلله است که اکنون ساختمان بهزیستی است. بیمارستان آمریکایی بیمارستان و مدرسه پرستاری‌ای بود که در سال ۱۳۰۳ توسط مأموران مذهبی آمریکایی برای ارائه خدمات پزشکی به بیماران مشهودی ساخته شد و کادر پزشکی آن آمریکایی بودند. اسم کوچه کنار بیمارستان در گذشته کوچه بیمارستان آمریکایی یا به اختصار کوچه آمریکایی بوده است. دانش‌سرای پسران در دوره پهلوی در این محلله قرار داشته است. یک مسیر قدیمی برای رفتن به حرم عبور از کوچه حوض نوبه کوچه پاچنار و از آنجا به کوچه نادری بوده است. مسجد قدیمی و معروفی بنام مسجد پاچنار در این محلله و کوچه پاچنار وجود داشته که دارای حوض انبارهم بوده است. خیابان آیت... بهجت فعلی با تخریب قسمتی که بین تپل محلله و محلله پاچنار قرار داشته است به خیابان شاه رضا اتصال می‌یابد نقشه اتصال این دو خیابان در حوالی سال‌های ۱۳۳۰ کشیده می‌شود بعد از انقلاب این خیابان به نام آزادی و سپس آیت... بهجت تغییر نام می‌یابد.

ردپای یک خراسانی در ورود چای به ایران

چای گیاهی همیشه سرسبز با عمری صد ساله است که به موجب اسناد مدون، در کشور چین بیش از پنج هزار سال سابقه دارد. هر چند تاریخ چای نوشی در ایران از پیشینه‌ای طولانی‌تر برخوردار است و به نقل از ابوریحان بیرونی به بیش از دو هزار سال می‌رسد، اما تاریخ کشت آن عمری ۱۱۳ ساله دارد و محمد میرزا کاشف السلطنه اولین نهال‌های چای را در سال ۱۳۱۹ ق در لاهیجان و تنکابن با موفقیت کشت نمود که به ثمر نشست. اسناد می‌گویند ایرانیان دوره صفوی قهوه می‌نوشیدند و چای در این دوران کالایی وارداتی بوده که بیشتر مصرف داریبی داشته، اما گویا از سال ۱۲۸۰ خورشیدی (۱۳۱۹ قمری) به بعد است که کشت آن در خاک سرزمین‌مان متداول می‌شود و رواج پیدا می‌کند.

به گزارش مرکز اسناد و مطبوعات آستان قدس رضوی، این گزارش گذری است بر تاریخ ورود چای به مشهد به مناسبت سالروز درگذشت کاشف السلطنه، پدر چای ایران، در ۳۱ فروردین ۱۳۰۸ خورشیدی.

افسانه کشف چای در چین

ابوریحان بیرونی در کتاب «صدینه» می‌نویسد: «چای از نوع نباتات است و معدن آن در بلاد چین است. آن را در بلاد چین قرص‌ها (به صورت قرص) کنند و به اطراف فرزند، «بیرونی در ادامه وقتی می‌خواهد از کشف چای بگوید، به داستان مرد بیمار و معلولی اشاره می‌کند که از نزدیکان پادشاه چین بوده است و پادشاه وقتی وضع او را می‌بیند، دستور می‌دهد او را به کوه ببرند، رها کنند تا بمیرد، اما پس از چند ماه هنگامی که به سراغش می‌روند او را سرخا و سالم می‌یابند و مرد به آن‌ها می‌گوید در تمام این مدت، قوت او گیاهی سبز رنگ بوده است.

پدر چای ایران یک خراسانی است

این گیاه که بعدها چای نام می‌گیرد، برای نخستین بار در دوره ناصری و با همت حاج محمد اصفهانی وارد ایران شده و در شمال کشور کشت می‌شود، اما ادامه پیدا نمی‌کند تا این که در دوره مظفرالدین‌شاه، مردی از بلاد خراسان، آن را دوباره به ایران می‌آورد و رواج می‌دهد؛ حاج محمد قوانلو ملقب به کاشف السلطنه (بعدها به چای کار معروف می‌شود) را که اصالتاً تربتی داشته و در دستگاه ناصرالدین شاه قاجار ابتدا مترجم بوده است و سپس به حکومت تربت حیدریه منصوب می‌شود، باید پدر چای ایران نامید. روایت است او وقتی حاکم تربت حیدریه بوده، به استبداد و دخالت انگلیسی‌ها در امور کشور به مخالفت می‌پردازد و همین موضوع سبب غضب شاه بر او می‌شود. کاشف السلطنه برای نجات جاننش از طریق خاک عثمانی به سوی هندوستان فرار می‌کند و در این کشور با چای آشنا شده، پس از ترور شاه توسط میرزا رضای کرمانی با انبانی از تخم این گیاه وارد کشور می‌شود و تلاش می‌کند با کشت این محصول در شمال ایران، چای را به کالای صادراتی ایران تبدیل کند که این آرزو به سرانجام می‌رسد. اما در باره ورود و رواج چای به مشهد در کتاب «تفریحات ایرانبان» نوشته رودی مته آمده است: «در دهه ۱۸۷۰ مقادیر بسیار اندکی چای از طریق تقلیس به ایران می‌رسید، در حالی که مقادیر مشابهی با عبور از استرآباد به مشهد و هرات حمل می‌شد. «او همچنین می‌نویسد: «در خراسان از یک‌ها و سایر کوچ نشینان چای آجری خود را داشتند که آن را با نان و کره به اضافه کمی نمک مخلوط کرده و مصرف می‌کردند. چای سبز چینی که با مقدار زیادی قند و شکر نوشیده می‌شد در

مروری بر بازارهای قدیمی مشهد

مشهد به دلیل دارا بودن بیشترین جمعیت در شهرهای کشور پس از تهران و پذیرایی از میلیون‌ها زائر حرم رضوی در طول سال و دارا بودن طیف وسیعی از صنایع دستی و سوغات مختلف، همواره بازارهایی پرونق در دل خود داشته است. در این مجال به معرفی بازارهای قدیمی مشهد پرداخته ایم.

بازار رضا مشهد

این بازار سنتی نزدیک‌ترین بازار به حرم مطهر امام رضا (ع) می‌باشد و با وجود پیشرفت‌هایی که این منطقه داشته است همچنان همان بافت سنتی و زیبای خود را حفظ نموده، همین مسئله موجب شده مورد توجه گردشگران بسیاری قرار بگیرد. این بازار سرپوشیده با ۳ کیلومتر طول دارای دو ورودی و خروجی در نزدیکی میدان بیت المقدس و میدان ۱۷ شهریور است. تنوع اجناس بازار رضا بسیار بالاست و معمولاً مسافران برای خرید سوغاتی به این بازار مراجعه می‌کنند. انگشت‌های فیروزه و عقیق، زعفران، نبات، ادویه جات، پوستین، لباس، بدلیجات و مهر و تسبیح از عمده‌ترین اجناس این بازار محسوب می‌شود. بازار رضاییکی از محبوب‌ترین و البته قدیمی ترین بازارهای مشهد است که معمولاً به دلیل موقعیت مکانی خوب و نزدیک بودنش به حرم بیشتر مردمی که قصد خرید در مشهد را دارند به آن بازار می‌روند.

بازار فرش مشهد (سرشور)

این بازار از قدیمی‌ترین بازارهای مشهد محسوب می‌شود. همچنین هیئت‌های مذهبی که برای عزاداری به مشهد می‌آیند و در مسیر قهه می‌زنند. قبل از تشریف به حرم در حمام ابتدای بازار خود را می‌شستند. بازار سرشور به صورت روباز است. یکی از حمام‌های معروف محله سرشور حمام مهدی قلی بیگ است.

بازار عباسقلی خان

بازار عباسقلی خان یکی از بازارها و جاهای دیدنی مشهد محسوب می‌شود. این بازار روباز دارای قدمتی بالاست و در کنار قدیمی‌ترین مدرسه علمیه مشهد قرار دارد. بازار عباسقلی خان به‌عنوان یکی از مراکز خرید مشهد در تمام طول سال میزبان گردشگران است و در آن کالاهای برقی، صوتی و تصویری به همراه اقلام دیگر با قیمت مناسب در این بازار عرضه می‌شوند.

بازارچه حاج آقاجان

برای مشهودی‌ها و حتی بسیاری از زائرانی که گذرشان به خیابان طبرسی افتاده، نام «حاج آقاجان» آشناست. بازارچه‌ای به نام حاج آقاجان که امروزه با نام «شهید آستانه‌پرست» شناخته می‌شود، یکی از مراکز فروش اجناس ارزان قیمت در اطراف حرم محسوب می‌شود و معمولاً زائرانی که قصد خرید سوغاتی دارند، سری به آن می‌زنند. عمر این بازارچه زیاد نیست و در واقع به اوایل دهه ۱۳۵۰ خورشیدی باز می‌گردد؛ زمانی که مکانی برای دست‌فروشان اطراف فلکه آب دست و پا شد تا کار ساخت و ساز بازار رضا به پایان برسد؛ اما این که حاج آقاجان کیست و چه‌زمانی زندگی می‌کرده است، خیلی برای مردم معلوم مشخص نیست. اما بد نیست بدانید که حاج محمدباقر، معروف به آقاجان یا حاج آقاجان، معمار باشی آستان قدس در اوایل دوره قاجار بود؛ معماري متبحر و چیره‌دست که آثار فراوانی از وی در معماری حرم مطهر قابل مشاهده است. حاج آقاجان در دوره فتحعلی‌شاه، ظاهرآریاست معماران آستان قدس را برعهده داشت و در یکی از کتیبه‌های ایوان ساعت به نام

بازارسنگ تراش‌ها

این بازار که قدمتش را با ساخت حرم مطهر رضوی معاصر می‌داند، در متون گذشته با عنوان بازار بزرگ مشهد، گذرگاه و راه ارتباطی بین دو محلله قدیمی نوغان و سناباد توصیف شده است. بازار بزرگ همچنین از نزدیک حرم و قبرستان قتلگاه (باغ رضوان فعلی) می‌گذشته و در آن مغازه‌ها، حجره‌ها، تیمچه‌ها و تعداد زیادی مدرسه، مسجد، تکیه، حمام و آب‌انبار وجود داشته است. شکل بازار هم در ابتدا به صورت یک خط صاف ممتد بوده، اما در دوره صفوی و پس از ساخت صحن عتیق به دو پاره تقسیم می‌شود. پس از این است که پاره ضلع شمالی آن که در مجاورت ایوان عباسی قرار گرفته بوده، به دلیل تجمع حجارانی که ظروف مختلف سنگی می‌ساخته و سنگ قبر می‌تراشیدند، «بازار سنگ‌تراشان» و پاره دیگر که بست و زنجیر پناه به حضرت، بر سر در آن آویزان بوده، «بازار زنجیر» نام می‌گیرد. این بازار گویا از عهد صفوی تا سال ۱۳۰۸ خورشیدی که «فلکه حضرت» را می‌سازند، به همین

بنا شد و مسجد عباسی که پشت ایوان عباسی صحن انقلاب قرار داشت. بیشتر این فعالیت‌های عمرانی در توسعه اطراف حرم طی سال‌های ۱۳۰۸ به بعد، تخریب شد و ظاهر آنها بخشی از اراضی بازارچه امروزی باقی ماند. درباره سال وفات حاج آقاجان اطلاعات دقیقی نداریم، اما قدر مسلم این است که پیکر او را در حرم ملکوتی حضرت ثامن‌الجج (ع) دفن کردند.

در این میانه، بازار سنگ‌تراشان با اندک حجارانش، جایی میانه‌بازار زنجیر حل می‌شود و عمر رو به زوال خود را شکسته بسته و به پهلوا افتاده ادامه می‌دهد، اما این کمترین نفس هم در نهایت سال ۱۳۵۴ با تخریب بازار زنجیر به دستور ولین برای همیشه خاموش می‌شود.

وی اشاره شده است. وی را معمار صحن نوپا آزادی می‌دانند، تعمیر آجرکاری ایوان دارالسعادة، صحن انقلاب و به ویژه مرمت ایوان ساعت صحن عتیق را به وی منسوب می‌کنند. حاج آقاجان، افزون بر این، فردی خیر و گشاده‌دست بود و ابنیه عام‌النفعه زیادی در اطراف حرم مطهر برای زائران و مجاوران ساخت؛ از جمله مسجد-حسینییه‌ای که در محله پاچنار واقع در شمال حرم رضوی

شکل دوتکه باقی می‌ماند، اما از این روزگار به بعد است که بین آن‌ها کاملاً فاصله می‌افتد، به‌طوری که آن قسمت بازار که میان فلکه حضرت تاصحن عتیق و در مجاورت مسجد گوهرشاد باقی مانده بوده است، «بازار زنجیر» و بخش دیگر که بیرون از فلکه حضرت قرار می‌گیرد، «بازار سرشور» نام می‌گیرد.